

УДК: 101.1+372.83

Ольга ГОНЧАРЕНКО

**ФІЛОСОФІЯ КАЗИМИРА
ТВАРДОВСЬКОГО: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІ
ІНТЕРПРЕТАЦІЇ**

**(Огляд Симпозіуму, присвяченого 150-й
річниці з дня народження Казимира
Твардовського, Львів, 7 листопада 2016 року)**

Висвітлено програму Симпозіуму «Філософія Казимира Твардовського: історія і сучасні інтерпретації», присвяченого 150-річниці з дня народження польського філософа і педагога Казимира Твардовського. Організаторами симпозіуму виступили Львівське філософське товариство імені Казимира Твардовського, Інститут філософії Варшавського університету та Центр міської історії Центрально-Східної Європи. Здійснено огляд виступів учасників Симпозіуму та описано події, що відбувались у його рамках.

Ключові слова: *симпозіум, польська філософія, Казимир Твардовський.*

Казимир Твардовський (1866-1938) належить до найвизначніших постатей польської культури першої половини ХХ століття. Він був видатним філософом і психологом, незрівняним педагогом та організатором. Найбільший вплив на вченого мав його вчитель – австрійський філософ Франц Brentano. В автобіографії польський філософ та педагог згадував, що саме «Brentano став для нього зразком не лише філософа-дослідника, який невідступно прагне до пізнання істини, а й учителем філософії, що, за прикладом античних філософів, збирає довкола себе учнів, ставлячись до них як до своїх молодших друзів»¹. Неймовірним витвором життя та діяльності Твардовського стала всесвітньо відома інтелектуальна співдружність «Львівсько-Варшавська школа». Завдяки його дидактико-педагогічній праці Львів міжвоєнного періоду разом із Віднем, Грацом, Прагою, Ляйпцігом і Вюрцбургом став одним із потужних осередків брентанівської традиції² у філософії. Численні учні та послідовники Твардовського (серед яких були не лише поляки, але й укра-

¹ Twardowski K. (2014) Autobiografia [5] [w:] Kazimierz Twardowski, Myśl, mowa i czyn, Cześć II (red. Anna Brożek i Jacek Jadacki), Kraków: Copernicus Center Press, s. 38.

² Іваник С. (2012) Педагогічна та організаційна діяльність Казимира Твардовського / Степан Іваник // Степан Олексюк – учень Казимира Твардовського. – Л., 2012. – С.27.

їнці та євреї) діяли у сфері філософії й філософських наук (психології, логіки, етики, естетики), а також педагогіки, фізики, математики, філології, історії, теорії мистецтва, літератури і музики. Важливу роль Львівсько-Варшавська школа відіграла в освіті, науці та культурі Польщі.

На 2016 рік припадають ювілейні 150 років з дня народження Твардовського. З цієї нагоди 7 листопада 2016 року Львівське філософське товариство імені Казимира Твардовського спільно з Інститутом філософії Варшавського університету та за підтримки Центру міської історії Центрально-Східної Європи (м. Львів) провели Симпозіум на тему «Філософія Казимира Твардовського: історія і сучасні інтерпретації»¹. У заході взяли участь польські науковці, які спеціалізуються на вивченні творчої спадщини Твардовського та його школи, а саме: Ян Воленський (Ягеллонський університет), Яцек Ядацький (Варшавський університет), Ришард Клещ (Лодзинський університет), Аркадіуш Хрудзімський (Щецінський університет), Анна Брожек (Варшавський університет), Яцек Мороз (Щецінський університет), Аліція Хибінська (Варшавський університет), Хуберт Божек (Педагогічний університет імені Комісії національної освіти в Кракові) та Рафал Кур (Ягеллонський університет). Українську філософську спільноту представили Віктор Петрушенко (Національний університет «Львівська політехніка»), Андрій Дахній (Львівський національний університет імені Івана Франка), Ігор Карівець (Національний університет «Львівська політехніка»), Ольга Гончаренко (Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького) та Степан Іваник (Варшавський університет). Доповіді та дискусії концентрувалися на дослідженнях і діяльності Твардовського у культурному вимірі Львова та в контексті української, польської й світової науки. Офіційними мовами Симпозіуму були українська і польська.

Відкрив роботу Симпозіуму Степан Іваник, президент Львівського філософського товариства імені Казимира Твардовського (Інститут філософії Варшавського університету), завдяки наполегливим зусиллям якого відбулась така знаменна подія у філософському житті сучасної України. Іваник – український та польський дослідник життя та творчості Твардовського і його учнів. Він вперше в історії української та польської філософії комплексно дослідив українську філософську думку Галичини першої третини ХХ століття у аспекті її зв'язку з філософською традицією школи Твардовського та на підставі цього виявив, обґрунтував існування, з'ясував місце і роль української гілки в розвитку цієї школи. Також Іваник ініціював та організував роботу над першими

¹ Див: Філософія Твардовського. – Режим доступу: <http://www.lvivcenter.org/uk/conferences/conferences/2211-16-11-07-kazimir-tvardovski-symposium/>

українськими перекладами вибраних праць Твардовського, які у жовтні цього року були надані представниками Львівського філософського товариства імені Казимира Твардовського сайту «Філософія в Україні»¹ для відкритого доступу.

До першого виступу на Симпозіумі було запрошено Яна Воленського, польського аналітичного філософа, логіка та епістемолога, дослідника Львівсько-Варшавської школи. Польський вчений розпочав виступ зі згадки про своїх українських колег-дослідників наукового доробку Твардовського і його школи – Марата Вернікова та Бориса Домбровського, яких, на жаль, вже немає серед нас. Виступ Воленського стосувався наукових досягнень Твардовського у царині логіки. Польський вчений доводив, що Твардовський відійшов від запропонованого Брентано розуміння логіки, поділяючи лише загалом його аналіз екзистенційних суджень. Воленський наголосив на важливому значенні лекцій Твардовського з логіки з елементами алгебри логіки у започаткуванні в певному сенсі історії математичної логіки в Польщі. На думку Воленського, Твардовського можна назвати логіком у широкому значенні цього слова, як вченого, який цікавився передусім семантикою і методологією наук. Окрім пов'язаних з дескриптивною психологією семантичних праць Твардовського, до його цікавих ідей Воленський відніс також такі:

- (a) логіку прикметників і звернення уваги на модифікатори;
- (b) аналіз слова «ніщо»;
- (c) класифікацію міркувань на основі ясного логічного критерію;
- (d) абсолютизм у теорії істини.

Водночас Воленський зазначив про підкреслювання Твардовським ваги логічної культури у філософії, проте із застереженням від символізації у ній. Доповідь польського дослідника повсякчас оприявнювала цікаві факти з життя Твардовського та його учнів, тісно переплетених із їхньою науковою творчістю.

Жваву дискусію серед учасників Симпозіуму спровокував Ігор Карівець, український науковець у царині філософії та перекладач. Виступ українського вченого був присвячений аналізу маловідомих як в Україні, так і у Польщі статей Твардовського під назвою «Метафізика душі» та «Сучасна філософія про безсмертя душі». У доповіді «Казимир Твардовський і сучасні дебати про безсмертя душі» Карівець мав на меті екстраполювати доведення польським філософом безсмертя душі за допомогою індуктивно-дедуктивного методу, зокрема опираючись на аналіз явищ психічного життя людини (єдності свідомості та тотожності

¹ Див. : Твардовський К. (2016) Вибрані праці: Львів, 2016. – Режим доступу: <http://philosophy.ua/uk/community/papers/vybrani-tvory-6>

«я»), у площину сучасних дебатів на цю тему. У своїй доповіді український науковець спробував відповісти на такі питання:

- (а) Чи переконує нас Твардовський у тому, що душа безсмертна?
- (б) Чи валідним є його доведення безсмертя душі у світлі сучасних дискусій про безсмертя душі?

Наступний виступ на тему «Метафілософія Казимира Твардовського» було виголошено польським вченим Ришардом Клещем. Знавець філософської творчості Твардовського обґрунтував думку про вплив Brentano на формування його метафілософських поглядів. Клещ звернув увагу на еволюцію поглядів польського вченого стосовно метафізики. У своїй доповіді дослідник зосередився загалом на зрілих поглядах польського філософа стосовно таких питань, як-от:

- (а) відношення філософії до науки і поняття наукової філософії;
- (б) роль психології для філософії;
- (с) критика психологізму і роль логіки.

Цікавим з огляду філософсько-освітньої проблематики виявилось обговорення учасниками Симпозіуму разом із польським дослідником питання філософської освіти у сучасній Польщі та Україні у зв'язку з концепцією дидактики філософії Твардовського, витвореної на підставах його метафілософії. Учасники обох країн висловились про незадовільний стан філософської пропедевтики у середній школі.

Український історіософ та перекладач Андрій Дахній у своїй доповіді «Львівсько-Варшавська школа у контексті розмежування аналітичної та феноменологічної традиції мислення» докладно проаналізував дві моделі західної філософії: англо-американську та європейську «континентальну». Однією з багатьох передумов такого розмежування Дахній назвав різне тлумачення філософії Brentano, зокрема його розуміння інтенціональності. На думку історіософа, Твардовський і в подальшому його школа сприйняли інтенціональність дещо інакше, ніж інший учень Brentano – Едмунд Гуссерль, а особливо такі його послідовники, як Мартін Гайдеггер і феноменологічна філософія загалом. Вагому роль у цьому процесі відіграло, як стверджував український науковець, перетлумачення Гайдеггером інтенціональності свідомості в турботу *Dasein*.

Польський вчений Аркадіуш Хрудзімський залучив учасників Симпозіуму до дискусії на тему «Чи Твардовський справді є винахідником розрізнення змісту і предмета?». Хрудзімський спростував академічну презентацію Твардовського як вченого, який ввів розрізнення предмета і змісту уявлення. Дослідження останніх декад дали польському досліднику підстави для твердження про інший висновок. Хрудзімський довів, що приписуване Твардовському розрізнення вже раніше використовували в школі Brentano у різних формах. Окрім цього він виявив, що в

рамках запропонованої Твардовським теорії роздвоєння змісту і предмета уявлення, по суті, є зайвим.

Український філософ Віктор Петрушенко, організатор щорічної міжнародної наукової конференції «Читання, присвячені пам'яті засновника Львівсько-Варшавської філософської школи Казимира Твардовського», у своєму виступі окреслив особливості трактувань буття представниками Львівсько-Варшавської школи. Віктор Леонтійович висловив думку про те, що у своїх дослідженнях співвідношення уявлень і суджень Твардовський зайняв таку ж позицію, як і його вчитель: він вважав поняття буття непередикабельним, а також підтримав поворот Brentano від платонівських та метафізичних орієнтацій у бік Аристотеля. Подібну позицію стосовно трактування буття Петрушенко виявив також у міркуваннях учнів Твардовського – Альфреда Тарського та Яна Лукасевича. Проте таке розуміння буття, що, по суті, отожднює його із суцим, на думку українського вченого, наштовхується на низку невіршуваних проблем і примушує нас уважніше придивитися як до позиції Аристотеля у цьому питанні, так і до причин сучасного повернення до метафізики.

Анна Брожек, польський філософ і піаністка, авторка та співавторка низки книг, присвячених життю і творчості Твардовського, виступила на Симпозіумі із доповіддю «Про величину Казимира Твардовського», яка, власне, стала презентацією її нової книги «Казимир Твардовський у Львові» (Бидгощ, 2015). На думку польської вченої, величину Твардовського слід розглядати у двох вимірах: глобальному і локальному. Глобальний вимір – це місце польського філософа в історії світової філософії як учня Brentano і одного з творців наукової філософії ХХ століття. Локальний вимір – це роль Твардовського у польській і українській культурі та філософії. У своєму виступі Брожек зосередилась передусім на локальному вимірі Твардовського в культурі.

Змістовною була доповідь польського молодого науковця Рафала Кура під назвою «Віденська втеча Казимира Твардовського і Романа Інгардена на початку Першої світової війни». Відень у випадку двох важливих польських філософів, Твардовського та Інгардена, дослідник запропонував розглядати у багатьох аспектах. В найширшому розумінні Кур розглядає Відень крізь призму впливу віденської філософської школи, чи Brentanізму, багатство ідей якого сильно змінило континентальну філософію. Brentano дочекався видатних учнів, а вплив їхніх шкіл вийшов далеко поза межі німецькомовного світу. Психологія Фрейда, експериментальна психологія Штумпфа і Майнонга, лінгвістика Марті, аналітична філософія Твардовського, феноменологія Гуссерля – це найвідоміші приклади, про які згадав польський дослідник. З двома останніми філосо-

фами пов'язаний життєвий і творчий шлях Інгардена. Кур наголосив на тому, що хоча Інгардена як науковця, без сумніву, сформував Геттінген, все ж не варто забувати про інші чинники, які доповнили його еволюцію. У цьому контексті, на думку дослідника, Відень відіграв виняткову роль. Під час воєнного сум'яття він став не тільки прихистком, але й місцем нових інтелектуальних вражень молодого філософа, безпосередньо пов'язаних саме із Твардовським.

Добрим впровадженням до конструктивної дискусії стала доповідь польської дослідниці Аліції Хибінської, яка зацікавила учасників Симпозіуму проблемою ясного філософського стилю у творчості Твардовського. Хибінська зазначила, що постулат ясного стилю у філософії був суттєвим і для Твардовського, і для учнів його школи, проте не всі представники Львівсько-Варшавської школи розуміли зазначений постулат однаково. Твардовський в цьому питанні, на думку польської дослідниці, зайняв радикальну позицію: він стверджував, що немає філософських проблем, про які не можна було б писати чи говорити ясно, а якщо якийсь текст чи висловлення є неясним, то не слід марнувати час на їх зрозуміння. Хибінська намагалась з'ясувати чим є неясне висловлювання і хто його висловлює.

Далі слово надали авторці цих рядків. Приєднуючись до переконаності професора Воленського у тому, що філософська традиція Твардовського відіграла домінуючу роль у польській філософії і культурі першої половини ХХ століття, я спробувала виявити її присутність також в українській філософії і культурі, оскільки Львів того періоду був містом полінаціональним, й слухачами лекцій Твардовського поряд з польськими студентами були студенти українські. Цього, на мій погляд, потребувала творчість відомого літературознавця, літературного критика та перекладача Михайла Рудницького, українського слухача циклу філософських курсів Твардовського, якому «перепало» від українських літературних критиків за ідею безсвітоглядності письменника, сприйняту ними як поширення безідейності та центральний удар по силі й витривалості національної культури. Компаративний аналіз основних ідей естетичної концепції літературної творчості Рудницького та основних ідей концепції філософії Твардовського, здійснений мною, виявив не до кінця осмислені грані творчості українського критика та спонукав до їх перевідкриття у контексті української естетики загалом та у філософії літературної освіти зокрема.

Доповідь польського філософа, логіка і піаніста Яцека Ядацького репрезентувала змісти досі невиданих текстів Твардовського, присвячених аналізу понять «авторитет», «геній», «фахівець», «дилетант», «неук», «знаменитість». Ці тексти Твардовського, на переконання Ядацького,

мають неабияке значення у ситуації сьогодення, коли потужні засоби масової інформації (на політичне чи ідеологічне замовлення) роблять з будь-якого дилетанта чи навіть неука знаменитість, а потім переконають багатомільйонну громадськість у тому, що ця створена з нічого знаменитість є фахівцем або навіть генієм, а отже, *eo ipso* універсальним авторитетом. Вочевидь логічна культура сьогодні як ніколи є важливою.

Польський дослідник Хуберт Божек ознайомив учасників Симпозіуму із двома застосуваннями принципу, відомого в англійській науковій літературі як *“operator-first”*, що лежить в основі логічної нотації авторства одного з головних представників Львівсько-Варшавської школи – Яна Лукасевича, а саме: про числення лямбда, головним творцем якого є Алонзо Черч, а також про систему елементарної «семантики» Леона Хвістека. При інтерпретації цих систем Божек користувався поняттями комбінаторної логіки.

Класичній концепції істини та реїзму Тадеуша Котарбінського, видатного учня Казимира Твардовського, присвятив свій виступ польський науковець Яцек Мороз. Знавець епістемологічної проблематики Львівсько-Варшавської школи, звертаючись до праці Котарбінського «Елементи теорії пізнання, формальної логіки і методології наук», виявив, що він представив свою концепцію реїзму, зведеною до двох тез:

- (а) «Кожен предмет є річчю»;
- (б) «Жоден предмет не є станом, відношенням чи ознакою».

З огляду на це, Мороз зауважив, що Котарбінський як реїст не переставав вважати правильною класичну (а заодно і абсолютистичну) концепцію істини. Проте, саме поєднання цих двох концепцій створило суттєві труднощі у концепції реїзму Котарбінського, на висвітленні яких, власне, й сконцентрував свій виступ Мороз.

Останнім був виступ Степана Іваника «Що є змістом судження?». Вчений намагався залучити присутніх до дискусії про певну суперечність у теорії суджень Твардовського. Іваник зазначив, що ще у віденському періоді свого життя польський філософ, застосовуючи концепцію розрізнення змісту і предмету психічних актів до аналізу суджень, вважав, що предметом судження є те, існування чого стверджують або заперечують у судженні, а змістом судження є існування, яке або приписують, або не приписують цьому предмету. Вивчаючи дискусію львівських учнів Твардовського довкола його теорії судження, український науковець виявив, що вони, розвиваючи її, звернули увагу на те, що таке трактування змісту судження є досить суперечливим і потребує модифікації.

На завершення Степан Іваник підсумував роботу Симпозіуму та подякував усім учасникам за участь у ньому. Всі були запрошені до над-

силання текстів своїх доповідей у часопис «Філософські пошуки» та до участі у наступній щорічній роботі Симпозіуму.

Символічну атмосферу роботи Симпозіуму створила вечірня зустріч українських та польських науковців у відомій Шотландській кав'ярні, улюбленому місці львівських математиків та логіків, до кола яких входили учні Твардовського, а також відвідини наступного дня могили та будинку Твардовського.

У рамках Симпозіуму також було здійснено дружній візит Степана Іваника та Яна Воленського до стін Львівського національного університету імені Івана Франка. На кафедрі теорії та історії культури Іваник виступив із лекцією, у якій окреслив особливості філософської освіти у Львові та історію школи Твардовського з перспективи розгляду її як полікультурної інтелектуальної формації¹.

Замість висновку. Протягом роботи Симпозіуму не раз згадували ім'я українського вченого Бориса Домбровського. Борис Тарасович мав би бути «першою скрипкою» цього заходу, адже дослідженню Львівсько-Варшавської школи та перекладам праць її представників він присвятив усе своє творче життя. Натомість ми пам'ятатимемо його слова про сократівський ідеал, який намагався втілити у своєму житті та у своїй діяльності Твардовський: «У філософії Твардовський вбачав не лише науку, а й школу духу, що формує моральні ідеали і захищає їх»².

Ольга Гончаренко. Філософія Казимира Твардовського: история и современные интерпретации (Обзор Симпозиума, посвященного 150-й годовщине со дня рождения Казимира Твардовского, Львов, 7 ноября 2016 года)

Освещается программа Симпозиума «Философия Казимира Твардовского: история и современные интерпретации», посвященного 150-й годовщине со дня рождения польского философа и педагога Казимира Твардовского, организаторами которого выступили Львовское философское общество имени Казимира Твардовского, Институт философии Варшавского университета и Центр городской истории Центрально-Восточной Европы. Осуществлен обзор выступлений участников Симпозиума и описаны события, которые происходили в его рамках.

Ключевые слова: симпозиум, польская философия, Казимир Твардовский.

Olha Honcharenko. «The Philosophy of Kazimierz Twardowski: History and modern interpretation» (Review of the Symposium dedicated to 150th anniversary of Kazimierz Twardowski's birth, Lviv, November 7, 2016)

¹ Див. : Лекція про Львівську філософську школу. – Режим доступу: <http://filos.lnu.edu.ua/news/lektsiya-pro-lvivsku-filosofsku-shkolu>

² Домбровський Б. (2006) Школа одного вчителя / Б. Домбровський // Філософська думка. – 2006. – № 5. – С. 72.

The program of the Symposium «The Philosophy of Kazimierz Twardowski: History and modern interpretation» dedicated to 150th anniversary of Polish philosopher and teacher Kazimierz Twardowski's birth has been highlighted. The Symposium was organized by K. Twardowski Philosophical Society of Lviv and the Institute of Philosophy of the University of Warsaw with the support of the Center for Urban History of East Central Europe.

The reports of participants have been reviewed and the events took place within the Symposium have been described.

Key words: *symposium, Polish philosophy, Kazimierz Twardowski.*

Гончаренко Ольга Анатоліївна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Україна.

E-mail: olgegoncharenko@gmail.com

Honcharenko Olha Anatoliivna – PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Social and Economic Disciplines Department of the National Academy of State Border Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi.